

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2023.23>

А. В. Лещенко

аспірант

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0009-0008-5983-5260

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КАТУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У цій статті автор проводить вивчення значення українського поняття «катування», змістовний аналіз схожих термінів, тенденцій їх застосування та розкриття змісту катування як узагальнюючої категорії. Порівнюючи зміст термінів катування та тортури, у статті автор проводить семантичний аналіз цих понять, починаючи з ототожнення цих понять до протилежних думок про різницю між катуванням та тортурами як родовим та загальним поняттям. Застосування семантичного аналізу показує під іншим кутом це поняття, що є новацією у кримінальному праві України. Семантичний аналіз поняття «катування» у кримінальному праві України дозволяє розкрити значення змістовних характеристик катувань. Додатково завданням дослідження є аналіз та порівняння термінів «катування» та «тортури», а також дослідження тенденцій їх застосування.

Провівши семантичний аналіз, бачмо, що терміни катування та тортури мають багато спільного, але мають різне значення, оскільки катування є більш узагальнюючим поняттям та включає в себе поняття тортури. Семантичний аналіз показує, що різниця між катуванням та тортурами полягає у тому, що тортури як термін більше використовується у сфері міжнародного права та міжнародному праві з прав людини, а катування саме в кримінальному праві. На думку автора, тортури за своїм змістом стосуються завдання фізичного болю або страждання саме з боку спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень – посадових осіб державних органів та офіційних осіб. На підставі семантичного аналізу робимо висновок, що катування є узагальнюючим поняттям, яке включає в себе тортури. Окрім цього, суб'єкт кримінального правопорушення катування у кримінальному праві – загальний, що визначає більш широкий обсяг поняття саме у значенні ч. 1 ст. 127 КК України.

Ключові слова: катування, тортури, семантичний аналіз катування, суб'єкти кримінального правопорушення.

Leshchenko A. V. SEMANTIC ANALYSIS OF KATUVANNYA IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE

In this study author researches meaning of the concept of katuvannya, a substantive analysis of similar terms, as well as trends in their using and reveal the content of katuvannya as a general category. Comparing the meaning of the terms “katuvannya” and “torture”, in the article the author conducts a semantic analysis of these concepts, starting from the identification of these concepts up to opposite opinions about the difference between katuvannya and torture as a generic and common concept. The application of semantic analysis shows this concept from a different angle, which is a novelty in the criminal law of Ukraine. Semantic analysis of the concept of “katuvannya” in the criminal law of Ukraine allows to reveal the meaning of meaningful characteristics of this term. In addition, the aim of the study is analysis and comparison the terms “katuvannya” and “torture”, as well as to study the trends of their usage.

After conducting semantic analysis, we see that the terms katuvannya and torture have a lot in common, but have different meanings, since katuvannya is a more generalizing concept and includes the concept of torture. Semantic analysis shows that the difference between katuvannya and torture is that torture is more often used as a term in the international law and international human rights law, and katuvannya is precisely in criminal law. According to the author's opinion, torture in its content related to physical pain or suffering from the special subjects of criminal offenses – officials of state bodies and public persons. Based on semantic analysis, we consider that katuvannya is a generalizing concept that includes torture. Besides, the subject of a criminal offense of katuvannya in Ukrainian criminal law is a general one, which determines the wider volume of the concept exactly according Part 1 of Art. 127 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: katuvannya, torture, semantic analysis of torture, subjects of a criminal offence.

Постановка проблеми: тема катувань є дуже актуальною для України, оскільки згідно статистичних даних Європейського суду з прав людини у період з 1997 року по 2021 рік ЄСПЛ визнав 23 рази порушення з боку України статті 3 Конвенції щодо заборони тортур, та ще 123 рази прийняв рішення про порушення Україною позитивних зобов'язань щодо ефективного розслідування катувань [1, с. 2]. При цьому, за цей час Україна сплатила жертвам катувань з Державного бюджету України солідні компенсації за порушення абсолютного права на заборону катувань за статтею 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Одночасно поняття «катування» є інструментальною складовою багатьох понять як у кримінальному праві, так і загалом у юриспруденції, залишаючись одночасно важливим терміном на практиці при притягненні до кримінальної відповідальності за ст. 127 Кримінального кодексу України (тут і далі КК України).

Поряд з цим на сьогодні відсутні наукові дослідження з питань семантичного аналізу поняття «катування» у кримінальному праві України.

Більшість вчених, досліджуючи у своїх роботах катування, не бачать необхідності в ретельному термінологічному аналізі цього юридичного поняття.

Навіть на перший погляд, досліджуючи різницю між катуванням та тортурами, ми побачили різнобарвну картину, що демонструє необхідність систематизації усіх цих поглядів та вироблення єдиного підходу для визначення поняття катування і його семантичного аналізу.

Актуальність теми дослідження. Семантичний аналіз поняття «катування» є актуальним через відсутність єдиного підходу до розуміння змісту цього поняття та різноманітність поглядів щодо змісту катування як у наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності.

Завданням цього дослідження є семантичний аналіз поняття «катування» у кримінальному праві з метою розкриття значення цього поняття, проведення аналізу та порівняння термінів «катування» та «тортури», а також дослідження тенденцій їх застосування.

Стан дослідження теми. Серед існуючих розробок стосовно аналізу катування та співвідношення понять катувань та тортур у кримінальному праві необхідно виділити роботи таких науковців, як А.В. Савченка, В.І. Кучера, К.В. Матвійчука, П.В. Пушкаря, Ю.Є. Зайцева та багатьох інших.

Хоча ситуація з порівнянням катування і тортур різноманітна, починаючи з ототожнення цих понять до протилежних думок про різницю між катуванням та тортурами як родовим та загальним поняттям. На нашу думку, застосування саме семантичного аналізу надає змогу під іншим кутом дослідити це поняття, що є новацією, чого не було зроблено у кримінальному праві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «семантика» походить від давньогрецького *σημαντικός* що в перекладі означає як «позначаючий». У сучасній науці семантика розглядається як розділ мовознавства, що досліджує значення одиниць мови. В якості інструменту використовується, як правило, семантичний аналіз, що простими словами означає вивчення значення слів і термінів.

Варто провести етимологічний та семантичний аналіз поняття «катування» для кращого розуміння значення цього терміну.

Загалом термін «катування» має етимологічне українське походження від давньоукраїнського слова «кат», яке використовувалося ще в давнину нашими предками у Київській Русі.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під «катуванням» розуміють дію у значенні дієслова «катувати», тобто: 1. допитувати, піддавати тортурам; мучити; 2. сильно бити, завдавати тяжких фізичних мук, страждань [2, с. 530].

Одночасно з цим, схожий за змістом термін «тортури» має іноземне походження. Під тортурами в українській мові розуміється: 1. фізичне насильство, катування під час допиту обвинуваче-

ного, щоб домогтися від нього зізнання; 2. сильне моральне страждання, муки [2, с. 1464].

На думку П. Пушкаря, етимологічне значення цього терміну (тортури) походить з латини, а точніше від дієслова «torquerre», що означає «викручувати, крутити, порушувати, перекручувати, спотворювати, нівечити» тощо [3, с. 62].

Англійська мова для передання змісту використовує термін «torture». Відповідно до перекладу, який міститься в англійсько-українському міжнародному словнику правових прецедентів, слово «torture» з англійської мови перекладається як: 1) тортури; 2) катування [4, с. 392].

Як ми бачимо, семантичний аналіз при перекладі з англійської на українську терміну тортури має однакоє значення і розглядає терміни «катування» та «тортури» як синоніми.

Слід визначитися, чи є ці терміни однаковими за змістом, або, навпаки, вони мають різне семантичне значення. В сучасній юридичній літературі не існує однозначного підходу до розуміння та однозначного вирішення цього питання. Для більш глибокого дослідження цього питання слід провести семантичний аналіз термінів «катування» та «тортури» у юридичній науці.

У Юридичній енциклопедії під катуванням розуміються тортури – умисне заподіяння іншій особі фізичних і моральних страждань, пов'язане з особливим мученням потерпілого [5].

При цьому тортури у юридичній енциклопедії мають походження від французького torture – катування, мордування, мука, від латинського *tortura* – скручування), і розглядаються як синонім катувань [6].

На думку професора А. В. Савченка, терміни «катування» та «тортури» хоча і походять від різних іноземних мов, але, не зважаючи на це, є синонімічними (рівнозначними), при цьому перший з них є більш сучасним і вживається переважно в юридичному контексті [7, с. 16].

На думку В.І. Кучера, вони (Примітка автора – катування та тортури) не є синонімами, тому таке поєднання термінів різного походження і змісту є неприпустимим з точки зору формальної логіки. Досліджування цього питання дає нам підставу стверджувати, що тортури – це більш широке поняття, оскільки воно охоплює як факт заподіяння тяжких фізичних мук і страждань, так і сильних моральних мук і страждань, а катування стосуються тільки фізичного впливу на особу [8, с. 25].

Протилежну позицію займає Зайцев Ю.Є, який вказує, що при аналізі змістовних наповнень термінів «тортури» та «катування», незважаючи на їх синонімічність, напрошуються наступні висновки: в українській мові слово «тортури» означає переважно фізичне насильство під час допиту з метою домогтися якихось свідчень.

Термін «тортури» охоплює вужче та більш специфічне поняття, ніж «катування», яке пов'язане із мученням особи у широкому розумінні, завданням фізичних страждань взагалі, жорстоке або люте поводження чи звірство [9, с. 13].

Проаналізовані підходи дають підстави для ствердження, що на відміну від простої мови, у кримінальному праві терміни катування та тортури є досить подібними, але безперечно мають неоднакове значення.

Законодавче визначення катування у кримінальному праві викладене у ст. 127 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 127 КК України під катуванням розуміється будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб. Частина 3 ст. 127 КК України передбачає кваліфікуючу ознаку вчиненого діяння, передбаченого частиною першою або другою цієї статті, як вчинення таких дій представником держави, у тому числі іноземної.

Стаття 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (англійською – Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) визначає цей термін більш широко.

Зокрема, згідно ст. 1 цього міжнародного акту катування (в оригіналі зазначається англійською мовою «torture») – це будь-яка дія, якою будь-якій особі умисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Цей же термін «torture» саме у такому ж значенні ми зустрічаємо і в інших міжнародних актах, які стосуються саме заборони тортур з боку державних чи офіційних осіб в міжнародному праві. Зокрема, в англійській версії статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка є автентичною поряд з текстом Конвенції на французькій мові, міститься наступне: «Article 3. Prohibition of torture. «No one shall

be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment» [10, с. 7].

При цьому при перекладі міжнародних актів з англійської на українську мову, перекладачі використовували український термін «катування» при перекладі з автентичної версії англійською «torture». Наприклад, у перекладі статті 3 Європейської конвенції з автентичного англійського тексту на українській мові цю статтю наступним чином: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [11, с. 7]. Але в тексті перекладу Європейської Конвенції прямо зазначено, що лише англійський та французький тексти Конвенції є автентичними. Цей переклад не є офіційним текстом Конвенції.

Насправді саме при перекладі з англійської мови і відбулася підміна змісту та змішування понять «тортури» на «катування», тому більш точним та правильним при перекладі з англійської мови «torture» використовувати аналог українською «тортури», а не катування, оскільки переклади робили перекладачі, які не були фахівцями у галузі юриспруденції.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Застосовуючи семантичний аналіз, слід дійти до висновку, що під катуванням необхідно розуміти як будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб.

Провівши семантичний аналіз, приходимо до висновку, що терміни катування та тортури мають багато спільного, але все ж таки ці поняття мають різне значення, оскільки катування є більш узагальнюючим поняттям, оскільки включає в себе поняття тортур.

Семантичний аналіз показав, що за своєю тенденцією різниця між катуванням та тортурами полягає у тому, що тортури як термін більше використовується у сфері міжнародного права та міжнародному праві з прав людини, а катування саме в кримінальному праві. По-друге, тортури за своїм змістом стосуються завдання фізичного болю або страждання саме з боку спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень – посадових осіб державних органів чи інших осіб, які виступають як офіційні. Таким чином, визначення, яке міститься у статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, відповідає за змістом поняттю «тортури», допустивши змішування понять

при перекладі з англійської мови на українську як катування. На відміну від тортур, катування є узагальнюючим поняттям, яке включає в себе тортури. Суб'єкт кримінального правопорушення катування у кримінальному праві – загальний, що визначає більш широкий обсяг поняття саме у значенні ч. 1 ст. 127 КК України. Після внесення змін до ст. 127 КК України в редакції закону № 2812-IX від 01.12.2022, вчинення катувань з боку спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень – посадових осіб державних органів чи інших осіб, які виступають як офіційні, по суті відповідає поняттю тортур у міжнародному праві та входить у складову катування, залишаючись у частині 3 цієї статті кваліфікуючою ознакою катування.

Наукове дослідження питання кримінально-правової характеристики катування у кримінальному праві України слід продовжувати шляхом вироблення поняття та ознаки катувань, а також дослідити це поняття саме з точки зору змістовних характеристик цього явища.

Література

1. Violation by Article and by the State [Електронний ресурс]// Сайт «European Court of Human Rights». Режим доступу: https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
3. Пушкар П.В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини// Європейський суд з прав людини. Судова практика /за заг. ред. В. Г. Буткевича. К. : Ред. журн. «Право України», 2011. Дод. до журн. «Право України». Вип. 1, ч. 3 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. 2011. 560 с.
4. English Ukrainian international case law dictionary. Odessa: National University "Odessa Law Academy", 2017. 526 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. [Електронний ресурс]// Сайт «Лексика – українські енциклопедії та словники». Режим доступу: <https://leksika.com.ua/12280324/legal/katuvannya>
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. [Електронний ресурс]// Сайт «Лексика – українські енциклопедії та словники». Режим доступу: <https://leksika.com.ua/19690402/legal/torturi>
7. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.
8. Кучер В.І. Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження: Монографія. К.: «Азимут-Україна», 2004. 120 с.
9. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини / Укл.: Ю. Зайцев, О. Павліченко. К. : Український центр правничих студій, 2001. 194 с.
10. European Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. Сайт «European Court of Human Rights». Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
11. Європейська конвенція з прав людини [Електронний ресурс]. Сайт «European Court of Human Rights». Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf